

Könyvismertetés

„Non omnis moriar...” – Ranschburg Pál Emlékkötet

Szokolszky Ágnes és Takács István szerk. Budapest, Flaccus Kiadó, 2020, 288. oldal.

Ranschburg Pál (1870–1945) ideg- és elmegyógyász orvosnak, kísérleti laboratórium alapítójának és a Magyar Pszichológiai Társaság első elnökének nemzetközileg is ismert neve kitörölhetetlenül összefonódott a pszichológia és határterületei, a kísérleti pszichológia, orvosi lélektan, gyógypedagógia és gyermekvédelem hazai történetével. A budapesti orvoskaron egyik gyógyult betege adományából létesített lélektani (mágán)laboratóriumának gyógypedagógiai iskolához kapcsolásával, Náray-Szabó Sándor kultuszminisztériumi ügyosztályvezető támogatásával 1902-ben alapították meg a Ranschburg Pál által igazgatott Gyógypedagógiai Pszichológiai M. Kir. Laboratóriumot, az alapítás dátumát a kibontakozó tudományos pszichológia fontos kezdeti időpontjának tekintjük.

A laboratórium megalapításának negyedszázados jubileumán, a Kir. Orvosegyesület Semmelweis termében a tisztelői és tanítványai által rendezett ünnepségen, ahol az elnökség dísztagjai közül részt vett gróf Apponyi Albert volt vallás- és közoktatásügyi miniszter, Kornis Gyula államtitkár, báró Korányi Sándor és Tóth Zoltán főiskolai igazgató is, kormányzói Signum Laudis-kitüntetéssel, s utódjától, Schnell Jánostól a tiszteletére összeállított, köszöntéseket és 40 tanulmányt tartalmazó emlékkönyvet vehetett át. Apponyi Albert maga is felszólalt, aki egy feljegyzés szerint: „az ő minisztersége és Ranschburg tevékenysége közti kapcsolat folytán – mint mondotta – igényt tart arra, hogy az ünnepelt tudóst ő is üdvözzölje. Felejthetetlen emlékű barátja, néhai Náray

Szabó Sándor serkentette őt a laboratórium államosítására, a laboratóriumot azonban Ranschburg maga alapította a maga felelősségére, ők csak az egzisztenciáját biztosították. Hogy ez a laboratórium az infranormálisak megmentése terén mit jelent, erről a külföldi irodalom és az avatottak tanúskodnak. Nem véletlen, hogy itt a Semmelweis-teremben ünnepeljük – mondotta – azt a merész tudóst, aki megalkotta a ma jubiláló laboratóriumot, mert Ranschburg az ő munkásságával magyar Bólyaiak, Eötvösök és Semmelweisek sorába emelte fel magát” (sic!) (Magyar Gyógypedagógia, 1929, 5-6:66 [r.m]).

A Náray-Szabó Sándorral és Nagy Lászlóval 1906-ban együtt megalapított Magyar Gyermektanulmányi Társaság kiadásában 1913–1914-ben jelent meg Ranschburg Pál *Pszichológiai tanulmányok* című könyve, amelynek I., de különösen a II. kötetében megtalálhatók az 1902-ben és 1905-ben német pszichológiai szakfolyóiratokban közölt tanulmányainak magyar nyelvű változatai, a nevét viselő Ranschburg-jelenség, a homogén gátlás törvényének – az „egymást érintő lelki tartalmak és folyamatok (érzetek, képzetek, törekvések) annál kevésbé zavarják egymást önállóságukban, minél heterogénebbek és annál inkább, minél homogénebbek” – kutatási eredményei (az 1911 utáni emlékezetkutatásokban Pikler Gyula is vizsgált személy volt) és nemzetközi vizsgálatainak elemzése, kiterjesztése. A fő művének számító, *Az emberi elme* című összefoglaló munkája I. kötetében (148. o.) leírja az emlékezet vizsgálatára szolgáló ún. emlékezeti

dob átalakításának, mnemométerének ötletét, amelyre egy órás mester kirakatában megpillantott zsebóra döbbsentette rá, amelyben az időt nem a nagymutató mozgása, hanem egy kis nyílásban 60 mp-ként fel- és eltűnő számok mutatták. A könyvnek az *Athenaeumban* 1924-ben (50. o.) megjelent ismertetésében Kornis Gyula így tiszteleg a két kötet szerzője előtt: „[azokban] egy folyton új problémák után kutató s új megoldásokat találó elme három évtizedre terjedő szakadatlan munkásságának és elmélyedésének kiérlelt gyümölcse fekszik előttünk. Főlemelő példája annak, mint fejlődik egy határozottan kitűzött cél irányában a maga problémáival egy élet következetes kutató munkássága. Ez a három évtized egybeesik a kísérleti módszerű pszichológia csodálatos föllendülésének és differenciálódásának korával. Hogy a pszichológia ma, különösen az emlékezet és a lelki képességek diagnózisa terén annyi dús eredményre tud rámutatni, abban éppen Ranschburg munkásságának oroszlanrésze van. A tudomány nemzetközi fóruma is e téren mindig az úttörők között fogja emlegetni.” A Ranschburg-effektus iránti érdeklődést a jelenben is megtaláljuk a nemzetközi kutatásokban, például az E. Tulving és F. M. Craik által szerkesztett, az Oxford Kiadónál 2000-ben megjelent emlékezet-kézikönyv 8. fejezete a szeriális tanulásról és a jelenség hazai kutatása is.

A Magyar Pszichológiai Társaság Ranschburg Pál születésének 140. évfordulója alkalmából tartott konferenciájának előadásait tartalmazó kötet után, amely 2013-ban jelent meg Lányi Gusztáv szerkesztésében (*Ranschburg Pál és a magyar pszichológia*), a mostani, legújabb emlékkötet a Ranschburg Pál születésének 150. és halálának 75. évfordulója kapcsán az MTA székházában 2020. március 6-án megrendezett *Hűség a tudományban* című konferencia szerkesztett előadásait tartalmazza. A Magyar Pszichológiai Társaság, a Magyar Pszichiátriai Társaság és a Magyar Gyógypedagógusok Egyesülete ezen közös rendezvényén túl február 21-én Ranschburg Pál emlékére domborműves emléktáblát (Gera Katalin szobrász munkája látható az emlékkötet fedelén) avattak a Hild téren, ahol a második világháborúban lebombázott lakóépületben

volt (Bálvány u. 2.) utolsó otthona. Az avatás kezdeményezője Takács István gyógypedagógus, pszichológus volt, aki Szokolszky Ágnessel a kötet szerkesztésében és a „Ranschburg Pál 2020” emlékvé szervezésében is részt vett (személyes indíttatású bevezetését lásd a kötetben, 9–21. o.). Az emlékvé bevezető rendezvényét 2019. november 21-én, a tudomány napján megtartott konferenciát és kiállítást az MPT Gyógypedagógiai Pszichológiai Szekciója és az ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Karának Ranschburg Pálról elnevezett műszeres kutatólaboratóriumát is 2016-tól befogadó Pszichológiai Intézete szervezte. A kiállítást a kötet végén Regényi Enikő Mária és Nagyné Schiffer Csilla ismerteti (221–230. o.).¹

Az első néhány oldal a konferenciát rendező társaságok elnökeinek, dr. Kiss Enikő pszichológiai professzornak, dr. Balázs Judit gyermekpszichiáternek és Gereben Ferencné dr. Várbiro Katalin gyógypedagógus, klinikai gyermekpszichológusnak az emlékvé és Ranschburg Pál igen sokoldalú és eredményes tevékenysége, máig erő hatása előtti („a gyógypedagógus-generációkat összekötő pályaszocializáció közös elemeit”, 21. o.) tisztelegését tartalmazza. Ezt követően Ranschburg Pál életét, pályájának „a rabbinikus gyökerektől indulva, az ifjú szabadkőműves útján keresztül a családok katolizálásig, majd a hazai tudományos élet szolgálatáért tudatosan vállalt mártírságáig” (35. o.) vezető ívét részletesen bemutató, egybekapcsolódó két fejezet olvasható (25–64. o.). Szerzője: *Ranschburg Ágnes Hildegard* pszichológus, 1993-tól a Pannonhalmi Bencés Oblátusszövetség világi rendtagja, Ranschburg Pál unokája, aki itt összefoglalja egy személyes, „megismerés és lét-értelmezési” filozofikus feltevéssel kiegészített korábbi tanulmányait.

Az emlékkötetben ezen túlmenően 11 tanulmány található változatos témákkal; a szerzők szakmai és tudományos adatai a kötet végén olvashatók (283–287. o.). A szerkesztők eredeti sorrendjét megtartva ezeket a tanulmányokat a szűk terjedelemre tekintettel csak

¹ A konferenciáról lásd: <http://elteonline.hu/tudomany/2019/11/29/soval-az-idealisan-normalis-ember-csak-mesterseges-csiszolot/>

néhány mondatban említhetjük. *Czigler István* világosan elkülöníti a gátlás pszichológiai és idegélettani fogalmát. Ervelése szerint a gátlás pszichológiai fogalmát leíró Ranschburg-effektus feltehetően a válaszadás szakaszához kapcsolható, és nem a jelenség kódolási vagy megtartási szakaszához, így a válaszkonfliktusos jelenségek (pl. az ismert Stroop szín-szó teszt) kutatási eredményei alapján úgy tűnik, idegtudományi módszerekkel tisztázható a neurális mechanizmusa. *Csépe Valéria és Mohai Katalin* bemutatják Ranschburg legaszténiafogalmát és napjaink radikálisan új felfogásbeli változásait „az abnormálistól az atipikusig, a betegség szemlélettől a fejlődés-központú értékelésig” (85. o.). Ranschburg 1937-ben, a *Magyar Pszichológiai Szemle*-ben írta: „E kóralakot [congenitalis alexia, szóvaktság], 1916-ban, majd főleg 1928-ban megjelent, az olvasás és írás zavarai foglalkozó munkáimban elég élesen különválasztottam a normális, de fejlődésükben bizonyos késést mutató gyermekek elég tekintélyes gyakorisággal észlelhető olvasási gyengeségétől, melyet legasthenia tardiva néven írtam le” (153. o.). A „gyengeség” fogalma már nem jellemző, „a kognitív fejlődést az agyi hálózatok fejlődéséhez és változatos útjaihoz” kötő különböző modellek, amelyeket Csépe Valériaék bemutatnak, igen sokféle tényezőre és azok változatos kölcsönhatásaira mutattak rá, amelyek „az idegrendszeri fejlődési zavarok” korszerű szemléletének alakulását formálták. *Pléh Csaba* rövid pszichológiatörténeti tanulmányában Ranschburg Pál értékeléseit tekinti át a különböző irányzatokról, Watsonról, Freudról, Pavlovról, és összehasonlítja Harkai Schiller Pál cselekvésemleltével. *Pléh Csaba* megemlíti, hogy a magát Ranschburg tanítványának tekintő Harkai Schiller cselekvéstani lélektanáról készítette Ranschburg Pál az ostrom alatt utolsó dolgozatát, amely 1946-ban, az ő emlékének szentelt *Pszichológiai Tanulmányok VIII. kötetében* jelent meg. *Tringer László* a korabeli elmegyógyászat, egyetemi tanszékek, kórházak, tankönyvek kontextusában vizsgálta Ranschburg Pál tevékenységét. Rámutatott az ideg-elmeorvosi és az „elme-ideggyógyász” nézőpontok különbségeire és Ranschburg „elme-ideggyógyászai identitására”, valamint kitért a „test-lélek-szel-

lem” megkülönböztetésére és a spiritualitás kérdésére is. *Pataky Ilona* a Ranschburg nevéhez fűződő, a klinikumban alkalmazott neuropszichológiai módszer részfeladatát, a Ranschburg–Ziehen (szópár) -próbát mutatja be (lásd Ranschburg Pál Pszichológiai tanulmányok I., 151-159 vizsgálatát). *Torda Ágnes* tanulmánya részletesen ismerteti Ranschburg Pál gyógypedagógiai célú kutatásait, amelyekről a *Gyermekei elme...* című könyvében 1905/ 1908-ban beszámol. Torda szintén foglalkozik Ranschburg Pál részvételével a gyógypedagógiai tanító-, később tanárképzésben. Ebben szerepe volt annak, mint az ismert, hogy Ranschburg Pál a Gyermektanulmányi Társaság alapítójaként már 1901-től szoros kapcsolatban állt Nagy Lászlóval, *A Gyermekei* című lap (1906) szerkesztőjével, a gyógypedagógiai oktatásügy lelkes támogatójával, szervezőjével. Nagy László a Tanácsköztársaság idején a szociáldemokrata Kunfi Zsigmond vezette Köznevelési Népbiztosság gyermektanulmányi előadója, a radikális reformtervezet készítője volt (mint hasonlóképpen Ranschburg volt asszisztense, Vértess O. József szintén, aki a gyógypedagógiai szakbizottság vezetője volt az őszirózsás forradalom idején). Ebben a tanulmányban Ranschburg Pálnak a gróf Apponyi Albertről elnevezett Poliklinikán 1916-tól ellátott idegosztályi főorvosi munkájáról, szintén orvosként fizetett alkalmazott kollégáival közös (mint „harmadik laboratórium” vagy inkább műhely) ikerkutatásáról olvashatunk. *Gereben Ferencné* tanulmánya a gyógypedagógia önálló tudományágként való meghatározásának, helyzetének kérdéseivel foglalkozik, és klinikai irányultságára, a gyógypedagógiai pszichológia meghatározó szerepére hívja fel a figyelmet. *Lányi Gusztáv* figyelemre méltó tanulmánya a *Magyar Pszichológiai Szemle* 1928–1945 és 1946–1947, majd újbóli megjelenése után 1960–1999 között megjelent számainak Ranschburg Pálra vonatkozó tudománymetriai adatait mutatja be és elemzi. Tudományszociológiai érdeklődése középpontjában az áll, mint írja, hogy különösen 1945 után „az MPSz-ben reprezentált pszichológiai tudásban a szelektív feletjtés révén miképpen épült föl a Ranschburg Pál-pantheon »tudományos/ünnepi« arculata és dramaturgiája”. Azt a kérdést is firtatja, hogy

„hazai pszichológiatörténet-írásunk miért is hiányos, miközben igazán szép eredményekkel is büszkélkedhetünk” (136. o.). Ezekre a nehéz kérdésekre a szerző javaslata szerint elsősorban csak „konfliktusos erőterekben” (pl. paradigmaharcok stb.) lehet választ keresni és találni. *Teleki Szidalisz* áttekinti Ranschburg Pál idegorvosi gyakorlati és elméleti tanulmányait, kutatásait, betegségek és diagnózisok iránti érdeklődéseit (fejfájás, homlokagyi sérülések stb.), tanítványai és munkatársai visszaemlékezéseit (lásd W. Kaufman Irén írását a könyv kiegészítő részében: 238–240. o.), és meggyőzően támasztja alá Ranschburg „úttörő, komplex gyógyító és megelőző szemléletét”, amely megelőzte G. Engel 1970-es évektől ismert „biopszichoszociális szemléletét”. *Markó Éva* egy mai pedagógiai választ fogalmaz Ranschburg Pál egy ötödosztályos középiskolás tanulóhoz írt levelére, amely megtalálható a *Pszichológiai tanulmányok* 1913-as I. kötetében, egy „Kedves öcsém!” megszólítású rövid írásban. Markó Éva a 2020 tavaszán kialakult járvány miatti korlátozások oktatási helyzetéhez (digitális kompetenciák, érettségi vizsgák, érdeklődés, időbeosztás fontossága stb.) aktualizálta Ranschburg Pál ezen levelének és a középiskolai reformmal kapcsolatos felkérésre írt előadásának, tanulmányainak anyagát.

A Ranschburg Pál és a gyermekvédelem – Akkor, ma és holnap című zárófejezetet *Fajzi György és Erdei Sabine* írta. Ranschburg Pál *A gyermeki elme fejlődése és működése...* című könyvében már foglalkozik az első magyar gyermekvédelmi törvénnyel, amely 1901-ben rendelkezik az állami gyermekmenhelyekről és a gyermekvédelem állami feladatáról. Ír az első, 1895-ben alakult Országos Gyermekvédő egyesület jótékony tevékenységéről is. A Magyar Gyermektanulmányi Társaság *A Gyermek* című lapja 1907-ben a Gyermekvédelmi Liga Gyermekvédelmi Lapjának mellékleteként jelent meg. Ranschburg Pál iskolapszichológus dédunokája és felesége ebben a tanulmányukban összefoglalják a nemzetközi irodalmat a gyermekvédelem, a gyermekotthonokban, nevelőotthonokban, lakásotthonokban élő lakók helyzetéről a trauma és annak kezelése problémáit is beleértve.

Az emlékkötet kiegészítő részében Ranschburg Ágnes Hildegard és Takács István szerkesztésében idézetek olvashatók Ranschburg Páltól (*Búcsú asszisztenciámtól* – részlet a végrendeletéből), W. Kaufman Iréntől (*Ranschburg, az orvos*) és H. Révész Margittól (*Ranschburg emberi sorsa*), és megtaláljuk Ranschburg Pál publikációs jegyzékét, amelyet Bánlaky Éva állított össze.

Séra László